

9. Основы философии науки : Учебное пособие для аспирантов / В.П. Кохановский и др. – Изд. 2-е. – Ростов н/Д : Феникс, 2005. – 603 с. – (Высшее образование).
10. Про наукову і науково-технічну діяльність Верховна Рада України; Закон від 13.12.1991 №1977-ХІІ Режим доступу URL : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1977-12>.
11. Загвязинский В.И. Методология и методика дидактического исследования. / В.И. Загвязинский – М. : Педагогика, 1982. – 160 с.
12. Рузавин Г.И. Методология научного исследования : Учеб. Пособие для вузов. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 1999. – 317 с.
13. Новая философская энциклопедия : В 4-х т. – М. : Мысль, М. : Мысль, 2010. – Т.1 – 744 с., – Т.2 – 634 с., Т.3 – 692 с., Т.4 – 736 с. <http://www.alleng.ru/d/phil/phil078.htm>.
14. Юдин Э.Г. Системный подход и принцип деятельности. Методологические проблемы современной науки. / Э.Г. Юдин – М. : Наука, 1978. – 391 с.
15. Козубцов И.Н. Междисциплинарные исследования – состояние, тенденции, перспективы и реалии / И.Н. Козубцов [Электронный ресурс] // Синергетика и научное прогнозирование / Сайт С.П. Курдюмова „Синергетика”. – Режим доступа URL : <http://spkurdyumov.ru/forecasting/mezhdisciplinarnye-issledovaniya-sostoyanie-tendencii-perspektivy-i-realii>.
16. Левитин К.Е. Изреченная мысль (Размышления вслух всеми встречах) : Учебное пособие по дисциплине «Актуальные проблемы современной науки и журналистика» / К.Е. Левитин. – М. : ИМПЭим. А.С. Грибоедова, 2009. – 70 с.
17. Вегнер Е. Г. Методологическая компетентность учителя географии : учебно-методическое пособие / Е.Г. Вегнер ; Федер. агентство по образованию, Кузбас. гос. пед. акад., Ин-т повышения квалификации. – Новокузнецк : ИПК, 2010. – 119 с. ; 21 см. – Библиогр.: С. 86 - 87.

УДК 373.5.016 81'243 (477.8) "1867/1939"

НАВЧАННЯ ІНШОМОВНОГО ЛЕКСИЧНОГО МАТЕРІАЛУ НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ (1867-1939 РР.)

Лабінська Б.І., к. філол. н., доцент

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Зміст статті полягає в дослідженні особливостей навчання іншомовного лексичного матеріалу на західноукраїнських землях (1867–1939 рр.). Автор розкриває методику навчання лексичного матеріалу на основі реалізації перекладних, прямого і змішаного методів навчання іноземних мов у різних типах західноукраїнських шкіл.

Ключові слова: навчання лексичного матеріалу, західноукраїнські землі.

Лабинская Б.И. ОБУЧЕНИЕ ИНОЯЗЫЧНОМУ ЛЕКСИЧЕСКОМУ МАТЕРИАЛУ НА ЗАПАДНОУКРАИНСКИХ ЗЕМЛЯХ (1867–1939 гг.) / Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича, Украина.

Содержание статьи состоит в исследовании особенностей обучения иноязычного лексического материала на западноукраинских землях (1867–1939 гг.). Автор раскрывает методику обучения лексического материала на основе реализации переводных, прямого и смешанного методов обучения иностранным языкам в разных типах западноукраинских школ.

Ключевые слова: обучение лексического материала, западноукраинские земли.

Labinska B. TEACHING FOREIGN LANGUAGE VOCABULARY IN WESTERN UKRAINE (1867–1939) / Chernivtsi National University named after Yuriy Fedkovych, Ukraine.

The content of the article is the study of the characteristics of teaching foreign language vocabulary in western Ukraine (1867-1939). The author reveals the methodology of teaching lexical material based on realization of translation, direct and mixed methods of teaching foreign languages in various types of western Ukrainian schools.

Key words: teaching vocabulary, western Ukraine.

Актуальність висвітлення проблеми розвитку методики навчання іноземних мов (МНІМ) на західноукраїнських землях зумовлена низкою чинників. По-перше, нагальною необхідністю теоретичного переосмислення та якісного оновлення процесу підготовки студентів, магістрантів, аспірантів, учителів, викладачів іноземних мов (ІМ) для набуття знань з історії МНІМ.

Ретроспективний аналіз уможливить простежити шляхи еволюції методичних концепцій, тенденції розвитку, традиції та інновації, упорядкувати й систематизувати набуті знання. Для того, щоб правильно розуміти сучасний стан розвитку МНІМ, орієнтуватися в навчально-методичній літературі, в численних дискусіях, які ведуться на шпальтах наукових журналів, сучасний педагог повинен максимально наблизитися до з'ясування того, що відбувалося в минулому. Історія – це і ланцюг подій, що минули, і їхня рефлексія в суспільній свідомості, і відповідна виховна система, і елемент самоідентифікації. Отже, знання історії МНІМ постає невід'ємним компонентом професійної компетентності вчителя і викладача ІМ.

По-друге, нагальність вирішення окресленого питання спричинена низьким рівнем поінформованості теоретиків і практиків стосовно історичних передумов, властивих розвитку МНІМ на західноукраїнських землях, вагомістю методичних ідей минулого та їх недостатньою адаптацією в сучасних умовах.

У зв'язку з цим виникає необхідність глибшого проникнення в сутність системного ретроспективного вивчення МНІМ для розширення проблемного поля, формування історичного мислення з акцентом на конкретно окреслений регіон. У фокусі уваги опиняється західноукраїнський регіон – і частина країни, і географічна цілісність, і співтовариство людей з відповідним політичним ландшафтом. Очевидно, що таке дослідження уможливить новий погляд на низку методичних проблем з урахуванням усієї багатогранності, динамічності й суперечливості методичних прийомів на західноукраїнських теренах, з урахуванням загальноприйнятих підходів до розгляду історії МНІМ у загальноосвітніх навчальних закладах (ЗНЗ).

Аналіз джерельної бази дослідження, в якій висвітлюються проблеми, що стосуються історії МНІМ, зокрема, праць І. В. Рахманова (вивчав методичні проблеми навчання нових західноєвропейських мов ХІХ–ХХ ст.) – 1947; В. Є. Раушенбаха (проаналізував методи з І по ХХ століття) – 1971; Г. Є. Веделя (продовжив висвітлювати це питання до середини ХХ століття), – 1979; О. О. Миролубова (проаналізував стан МНІМ у ХХ–ХХІ ст.) – 1973; Р. А. Кузнецової (досліджувала історію МНІМ у радянських немовних ВНЗ) – 1969; С. М. Ніконової (проаналізувала розвиток МНІМ з 1900 до 1923 рр.) – 1969; М. І. Рігер (дослідила історію розвитку методики навчання німецької мови Галичини з кінця ХVІ ст. до 1918 р.) – 1970; Т. І. Капітонової, Л. В. Московкіна, А. М. Щукіна (проаналізували методи навчання російської мови як іноземної) – 1979, 1987, 2008; В. М. Карпової, А. В. Красулі (вивчали історію розвитку МНІМ від ХV до ХХ століття) – 1999; Н. І. Гез, Г. М. Фролової (вивчали історію зарубіжної МНІМ) – 2008; Г. М. Васильєвої, С. А. Вишнякової, І. П. Лисакової, Л. В. Московкіна (досліджували традиції та інновації в методиці НІМ) – 2008 та ін., дає можливість стверджувати, що розвиток МНІМ на землях західноукраїнського регіону не був об'єктом спеціального наукового дослідження.

Беручи до уваги викладене вище, у цій статті ми ставимо за мету проаналізувати навчання іншомовного лексичного матеріалу в різних типах шкіл на західноукраїнських землях 1867–1939 рр.

Принагідно відмітимо, що територіальні межі дослідження розвитку методики навчання іноземних мов (МНІМ) охоплюють землі Західної України: Галичину, Буковину, Закарпаття, Західну Волинь, що в різний час перебували у складі інших держав. Так, станом на 1867 рік Галичина, Буковина і Закарпаття належали до Австро-Угорщини, а з 1918 року Галичина і Західна Волинь – до Польщі, Буковина – до Румунії, Закарпаття – до Чехословацької республіки. У другій половині ХІХ ст. Західна Волинь знаходилася у складі Російської імперії. За умовами Ризького договору з 18 березня 1921 р. Західна Волинь і Полісся опинилися в межах нової Польської держави, а Східна Волинь із Житомиром відійшли до Російської Республіки.

З'ясувавши територіальні і хронологічні рамки дослідження, перейдемо до опису реалізації дидактичних і методичних принципів у процесі навчання іноземних мов з урахуванням етапів розвитку методики навчання іноземних мов на західноукраїнських землях.

Перший етап (1867–1890 рр.) характеризується завершенням формування системи управління освітою в Австро-Угорщині, прийняттям закону про рівність всіх громадян і право розмовляти і навчатися рідною мовою. Навчання ІМ здійснювалося на основі перекладних методів. Західноукраїнські вчителі приділяли увагу навчанню граматичного, лексичного матеріалу, розвитку навичок і вмінь читання, письма, перекладу.

Досліджуючи сутність реалізації перекладних методів, навчання лексичного матеріалу відбувалося так. У статті Й. Вольфа “Ueber das Thema, welches in der Nr-21 vom 1-Dezember 1874 erschienen ist: „Was für eine Grundlage ein Lesebuch hat” знаходимо такі рекомендації, що нові слова вчитель повинен був писати на дошці. Відтак учні мусили переписувати ці слова в зошит разом із перекладом. Нова лексика, яка вводилася, вивчалася напам'ять [4, с. 84–85].

Аналіз змісту і структури навчальних підручників з ІМ показав, що не в усіх виданнях окремо виділялися нові лексичні одиниці, які підлягали вивченню. У книгах, де цього не було, така лексика містилася в реченнях, які пропонувалося перекласти. Переклад із рідної на ІМ мав не лише вокабуляр з певної граматичної теми, але й з текстів, які учні читали. Таку особливість виділяємо у зв'язку з тим, що більшість російських учених (Н. І. Гез, О. О. Мироліубов, І. В. Рахманов, Г. М. Фролова) стверджують, що в системі перекладних методів НІМ вивчалися лексичні одиниці, які в основному виконували роль ілюстрації граматичних правил.

Отже, навчання лексичного матеріалу в молодших класах відбувалося на основі текстів, які вміщали слова й вислови розмовної мови, а в середній і старшій віковій категорії учнів пропонувалося лексика з різних галузей наук (історії, географії тощо). Пояснення лексичного матеріалу відбувалося рідною мовою школярів. Важливу роль відігравало повторення. Формування лексичних навичок здійснювалося як під час читання, так і у процесі навчання перекладу, написання диктантів, творів, переказів, відповідей на запитання до змісту прочитаного тексту. Важливим методичним прийомом того часу в навчанні лексики було заучування її напам'ять.

Другий етап охоплює 1890–1918 рр., у яких відбувалися суспільно-економічні формації, освітні реформи, вплив зарубіжної методики (європейський рух Реформи у навчанні ІМ) зміни у цілях і змісті НІМ, перехід до нового методу навчання ІМ. Реформи 1908 року, які проводило Міністерство віровизнань і освіти Австро-Угорщини в середній школі, сприяли створенню можливостей для отримання всебічних

гуманітарних знань. При цьому ІМ розглядалися як важливий засіб для розширення таких знань. Реформи щодо ІМ висували на перший план розширення знань учнів за рахунок читання літературних творів і ознайомлення їх з культурою народу, мова якого вивчається, розвитку особистих здібностей учнів з урахуванням вікових особливостей та самостійної роботи учнів.

Досліджуваний етап розвитку МНІМ характерний пануванням прямого методу в НІМ та особливостями його реалізації на західноукраїнських землях. На перший план висувалися практичні цілі, і, перш за все, – навчання усного мовлення. Західноукраїнські вчителі під час навчання ІМ приділяли увагу навчанню граматичного, лексичного, фонетичного матеріалу. Формування вмінь правильної вимови здійснювалося на основі теоретичного і практичного курсу з використанням грамофонних платівок. Навчання читання відбувалося на базі різножанрових літературних творів. Навчання письма здійснювалося не тільки за допомогою виконання вправ, написання диктантів, але й розвитку навичок і вмінь ведення документації, міжнародного листування. Навчання усного мовлення формувалося на основі адаптованих і автентичних джерел. У визначений проміжок часу широко застосовувалася предметно-зображувальна і контекстуальна наочність тощо.

Досліджуючи сутність реалізації прямого методу, навчання лексичного матеріалу відбувалося на основі текстів, до яких подавалися лексичні одиниці у словниковій формі з їх перекладом рідною мовою. Загальна кількість слів, що регламентувалася програмними вимогами, складала 1000 лексичних одиниць на рік [3, с. 21]. Окрім того, пояснення значення лексичних одиниць проводилося з використанням унаочнення і, по можливості, зверталася увага на підбір синонімічних рядів.

На нижчому ступені засобами пояснення значення лексики слугували малюнки, предмети тощо, на середньому – долучалися синоніми, антоніми, тлумачення значень, а на вищому ступені значення слів розкривалося в контексті.

Принадно зауважимо, що дискусій у використанні перекладу як засобу семантизації лексики в МНІМ у різних типах шкіл досліджуваного регіону не було. Погляди російських методистів на це питання розділилися: одні виступали за подання перекладу, інші пропонували безперекладні способи семантизації [1, с. 42]. У працях, присвячених розвитку МНІМ на західноукраїнських землях, на нижчому ступені рекомендувалося одночасно з перекладом іншомовних слів рідною мовою використовувати невербальні засоби для кращого запам'ятовування слів. Спільним як для російських, так і для західноукраїнських методистів було подання на нижчому ступені слів і виразів розмовного, побутового характеру, для середніх класів – лексичних одиниць, характерних для легкої прози, зміст яких взято з повсякденного побуту, для старших класів обиралися слова й вислови з різних галузей наук (історії, географії тощо).

Отже, методика навчання лексичного матеріалу на західноукраїнських землях у досліджуваний період часу мала свої особливості. Так, поряд із використанням невербальних засобів семантизації лексики, застосовували переклад, який заперечувався основоположниками прямого методу. Закріплення значення лексичних одиниць відбувалося за допомогою вправ, діалогів, переказів прочитаного, написання творів тощо.

Третій етап охоплює 1918–1939 рр. У зазначений період землі Західної України належали до різних держав. Такий розподіл зумовив реформування освіти в кожній частині західноукраїнського регіону. Реформи, які стосувалися НІМ, сприяли зміні методу навчання та розробці проблем навчання аспектів мови і видів мовленнєвої діяльності.

Виділений етап розвитку МНІМ характеризується пануванням концепції змішаного методу з особливостями його реалізації на західноукраїнських землях. Західноукраїнські вчителі приділяли увагу навчанню фонетичного, лексичного, граматичного матеріалу. Під час навчання лексичних одиниць виділявся активний і пасивний словниковий запас. Розвивалися і формувалися навички і вміння читання, письма, говоріння і перекладу. У досліджуваній відтинок часу значна увага приділялася розвитку особистих здібностей учнів, тобто дифереціації навчального матеріалу для хлопців і дівчат, враховувалися індивідуальні особливості, зацікавлення учнів у процесі класної і позакласної роботи. Заслуговує на увагу використання розмовних тем, сценізація – шкільні вистави (постановка творів, розігрування побутових ситуацій на сцені), подання соціокультурних знань у розрізі діалогу культур та застосування знань з інших навчальних дисциплін у процесі НІМ.

Досліджуючи сутність реалізації змішаного методу, навчання лексичного матеріалу відбувалося на основі певного тексту. Спочатку прослуховувався текст, а після цього вчитель писав на дошці нові слова, пояснював їх значення і демонстрував різницю між вимовою та написанням. Згодом переходили до читання і переказу тексту. Після цього, нові лексичні одиниці записували в зошит і вивчали їх напам'ять.

У шкільних підручниках ІМ усіх частин західноукраїнських земель досліджуваного періоду значення лексичних одиниць подавалося рідною мовою, а їх засвоєння перевірялося шляхом написання конкретних письмових робіт. Окрім того, пояснення лексичних одиниць здійснювалося за допомогою зображувальної наочності (предметів, малюнків, міміки, жестів, дій), які домінували на початковому етапі навчання, у старших класах рекомендувалося використовувати синоніми, антоніми.

Підкреслювалося, що чужа мова – це наче пасивний словник і лише мовні образи (лексичні одиниці – Б. Л.) можуть брати участь в утворенні речень. Демонструючи предмети, ми вимовляємо слова й речення з метою, що вони органічно впишуться у загальну структуру образів і стануть механічними. Слово, на думку Я. Романенко, народжувалося з образом. Той чи інший образ викликав у нашій свідомості мовний образ, який відповідав сприйнятому предмету. У такий спосіб ми активізуємо слова, що були в нас пасивними. Активізація словника під час говоріння вимагала дуже великих зусиль та усвідомлення відповідних дій [2, с. 87].

Закріплення та контроль засвоєного учнями словникового запасу відбувався шляхом виконання усних і письмових вправ. У досліджуваній період часу розрізняли активну і пасивну лексику. До активної лексики відносили лексичні одиниці розмовної мови, які найчастіше використовувалися під час спілкування в побутових ситуаціях й засвоювалися при виконанні різних вправ. Решта слів належали до пасивної лексики. За чотири роки навчання учень повинен був засвоїти приблизно 1800 слів активної лексики, розкладеної так: I кл. – близько 600 одиниць; II кл. – 400 одиниць; III кл. – 400; IV кл. – приблизно 400 одиниць. До числа 1800 лексичних одиниць входили також граматичні терміни тощо. Окрім словникового запасу, учень мав знати найчастіше вживані ідіоматичні мовні звороти та їхній переклад.

Відмітимо, що навчання лексичного матеріалу до 40-х років XIX століття в Росії відбувалося, загалом, так само, як і в школах на західноукраїнських землях. Утім, у методичних працях тогочасних російських методистів спостерігалася відмова від понять “активна” і “пасивна” лексики, натомість було введено поняття “продуктивна” і “рецептивна” щодо лексики і пояснювалася різниця в роботі з цією лексикою [1, с. 153]. У працях західноукраїнських методистів тлумачення таких понять, як “продуктивна” і “рецептивна” по відношенню до лексики відсутнє.

Отже, навчання лексичного матеріалу здійснювалося за допомогою ознайомлення з новими словами через усні вправи, після цього переходили до читання й письма.

Навчання лексичних одиниць відбувалося за допомогою текстів для створення прямих асоціацій, а поза контекстом (у письмових та усних вправах), з метою їх кращого запам'ятовування. Основним критерієм оцінювання такої роботи була не кількість засвоєних слів, а вміння правильно використовувати лексичні одиниці в усному та писемному мовленні. Новим у навчанні лексичного матеріалу був його поділ на активний і пасивний. Активізація лексичних одиниць здійснювалася шляхом читання та виконання усних і письмових вправ, інсценування, формування лексичних навичок під час навчання говоріння.

Перспективою подальших досліджень може стати вивчення інших аспектів мови та види мовленнєвої діяльності у різних типах шкіл на західноукраїнських землях 1867–1939 рр.

ЛІТЕРАТУРА

1. Миролюбов А. А. История отечественной методики обучения иностранным языкам : [монография] / Александр Александрович Миролюбов. – М. : Ступени; Инфа-М., 2002. – 448 с.
2. Романенко Я. Чужа мова й двомовність у школі / Яків Романенко // Шлях виховання й навчання. – 1936. – Річник X. – С. 76–94.
3. Plan nauki języka niemieckiego w szkołach średnich galicyjskich i Instrukcja dla nauczycieli tego przedmiotu w klasach I– VIII. – Lwowie, 1905. – 56 s.
4. Wolff J. Ueber das Thema, welches in der Nr-21 vom 1-Dezember 1874 erschienen ist: „Was für eine Grundlage ein Lesebuch hat / J. Wolff // Bukowiner Pädagogische Blätter. – Czernowitz, 1875. – № 5, III Jahrgang. – S. 66–69, 84–85; № 7. – 101–104; № 8. – S. 122–124; № 9.–S. 142–144; № 10. – S. 156–159; № 12. – S. 188–190.

УДК 372. 48: 62

ВПРОВАДЖЕННЯ ТРАДИЦІЙНИХ НАРОДНИХ РЕМЕСЕЛ У ПОЧАТКОВИХ ШКОЛАХ ЧЕРНІГІВЩИНИ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ ст.)

Огієнко Д.П., к. пед. н., доцент

Чернігівський національний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка

У статті на основі архівних матеріалів висвітлюються особливості впровадження традиційних народних ремесел у початкових училищах Чернігівської губернії. Виокремлені регіональні традиції трудового виховання, наповнення уроків трудового навчання народознавчими відомостями, що є дієвим засобом залучення учнівської молоді до матеріальної і духовної культури українського народу. Проаналізовано позитивний вплив ремісничих класів і відділень, як важливих компонентів, що мали освітньо-виховну функцію.

Ключові слова: трудове виховання, трудова підготовка, народні ремесла.

Огиенко Д.П. ВНЕДРЕНИЕ ТРАДИЦИОННЫХ НАРОДНЫХ РЕМЕСЕЛ В НАЧАЛЬНЫХ ШКОЛАХ ЧЕРНИГОВЩИНЫ (ВТОРАЯ ПОЛОВИНА ХІХ - НАЧАЛО ХХ в.) / Черниговский национальный педагогический университет имени Т.Г. Шевченко, Украина.

В статье на основе архивных материалов раскрываются особенности внедрения традиционных народных ремесел в начальные училища Черниговской губернии. Выделены региональные традиции трудового воспитания, наполнения уроков трудового обучения народоведческими сведениями, которые являются действенным средством привлечения молодежи к материальной и духовной культуре украинского народа. Проанализировано положительное влияние ремесленных